

Stijlperspectieven – nieuwe lessen schrijfstijl voor midden- en bovenbouw vo

1. Inleiding

In oktober 2017 is een docentontwikkelteam Nederlands begonnen met het ontwikkelen van lessen ‘Schrijfstijl’ voor klas 3 en 4 (havo en vwo). Zeven ervaren bovenbouwdocenten van verschillende scholen hebben allereerst in hun les drie schrijfpodochten afgenomen. De leerlingen schreven twee voorlichtingsteksten en een betoog. Tijdens twee teambijeenkomsten bespraken de docenten leerling-teksten, waarbij de aandacht uitging naar schrijfstijl. Een eerste vraag was: komen de stijl- en formuleerfouten van leerlingen overeen met de onderwerpen die in de les behandeld worden? Daarnaast reflecteerden de docenten op hun eigen lessen ‘Stijl’ en ‘Formuleren’.

2. Lessen ‘Stijl’ en ‘Formuleren’: zinvol?

Alle deelnemende docenten werken met *Nieuw Nederlands, 5de editie* (Frank e.a. 2013). Ze volgen in grote lijnen de methode en gebruiken bij dit onderdeel weinig eigen materiaal. Meestal geven docenten er ieder jaar één lessenserie over van zeven tot negen lessen. Daarna volgt een toets. De leerlingen bestuderen in de les vaak docent-onafhankelijk de theorie en ze maken oefeningen. ‘Lastigere’ onderwerpen, zoals ‘de foutieve samentrekking’ of ‘foutieve verwijzingen’, worden klassikaal besproken. In deze lessen gaat het om het voorkomen van formuleerfouten. In *Nieuw Nederlands, klas vwo-4* komen bij de cursus ‘Formuleren’ vijftien standaardfouten aan bod: ‘onjuiste herhaling’, ‘tautologie’, ‘pleonasme’, ‘contaminatie’, ‘dubbele ontkenning’, ‘onjuist verwijzwoord’, ‘onduidelijk verwijzen’, ‘incongruentie’, ‘dat/als-constructie’, ‘foutieve samentrekking’, ‘foutieve beknopte bijzin’, ‘losstaand zinsgedeelte’, ‘zinnen aan elkaar plakken’, ‘onjuiste inversie’ en ‘geen symmetrie’. Hierbij horen ongeveer twintig opdrachten. Bij veel opdrachten gaan leerlingen fouten benoemen en verbeteren. Dit type opdracht keert terug in de toets.

Is dit zinvol? Dat weten we niet zo goed. Docenten weten natuurlijk wel hoe leerlingen scoren bij de toets. Er is echter nog nauwelijks onderzoek gedaan naar het effect

van dit schrijfstijlonderwijs op de schrijfvaardigheid van leerlingen. Op basis van een voorlopige analyse en van eerder onderzoek kunnen we al wel iets zeggen. ‘Incongruenties’, ‘onjuiste verwijzingen’ en ‘losstaande zinsgedeelten’ komen veel voor in teksten van leerlingen. Andere behandelde fouten komen veel minder voor en soms zelfs vrijwel niet. Het betreft bijvoorbeeld ‘foutief beknopte bijzinnen’, ‘tautologieën’ en ‘pleonasmen’. Daarnaast maken leerlingen fouten die niet of nauwelijks in methodes worden behandeld: ze vermengen vaak schrijf- en spreektaal, ze wisselen tussen formeel en informeel taalgebruik, ze schrijven lange en warrige zinnen en plaatsen daarbij leestekens op verkeerde plaatsen.

Er is winst te halen door het lesaanbod meer in overeenstemming te brengen met de stijlkwesaties die bij leerlingen vaak misgaan. 15- en 16-jarigen formuleren zelden een beknopte bijzin – en nog minder vaak een foutieve beknopte bijzin. Ook een foutieve (?) samentrekking van het type *De gemene bokser beet zijn tegenstander in zijn oor, maar uiteindelijk toch in het stof* kom je in (leerling)teksten zelden tegen. Wellicht is het leuk om deze zin als opwarmer klassikaal te bespreken, maar het is niet zinvol om hem op te nemen in een oefening stijlfouten, tussen allerlei stijlfouten die wél veel voorkomen. Dat wekt verwarring in de hand, zeker bij taalzwakke leerlingen. En wat moeten leerlingen met een congruentiefout (?) van het type *Reizigers voor de richting Den Haag worden vriendelijk verzocht in Amersfoort over te stappen?* Ook die constructie komt in leerlingenteksten vrijwel nooit voor. Wel kom je geregeld de volgende constructie tegen: *Ik vond het een spannende verhaal*. Maar dit type fout wordt juist niet behandeld in veel lesmethodes (en lessen).

3. Lessen stijl en formuleren: betekenisvol?

Welk beeld van schrijven en schrijfstijl zouden leerlingen overhouden aan een cursus met vijftien verschillende stijlfouten, onderbroken door tientallen oefeningen en uitmondend in een toets? Stijlfouten worden vaak samen met spelling getoetst. Het lijkt wel of die twee onderwerpen bij elkaar horen. Onder een opstel lezen leerlingen vaak: “aftrek voor spelling en stijl: ... punten”. Op veel scholen kun je stijl, net als spelling, niet ‘goed’ doen, maar het kan wel gemakkelijk ‘fout’. Het verstandigst is het dus om stijlexperimenten te mijden, want dat is vragen om aftrek. Spelen met taal is überhaupt (barbarisme?) geen goed idee. In *Op niveau, tweede editie, klas 3* (Buhler e.a. 2017) staat achterin een lijst met 22 ‘Afspraken en regels Schrijven’. Afspraak 16 luidt: “Voorkom ontspoorde zinnen: schrijf duidelijke, niet te lange zinnen”.

Wanneer we schrijfstijl reduceren tot een cursus stijlfouten, doen we niet alleen de vakinhoud tekort, maar maken we het onderwijs ook plat. Dat kan anders. Het ontwikkelteam streeft niet alleen naar effectieve lessen, maar ook naar goede lessen. We betrekken dus normatieve vragen bij de ontwikkeling van lesmateriaal. Recente, pro-

grammatische studies van onderwijspedagogen dragen taal en theorie aan om dergelijke vragen te stellen. *Het prachtige risico van onderwijs* (Biesta 2015) en *Apologie van de school* (Masschelein & Simons 2012) bieden een inspirerende vernieuwingsrichting. Biesta maakt een onderscheid tussen ‘leren’ en ‘onderwezen worden’. Leren kan op veel manieren en op veel plekken en is in essentie een individuele aangelegenheid. ‘Onderwezen worden’ heeft een betrekkingaspect: het veronderstelt een relatie tussen de onderwijzer en de leerlingen. Veel cursussen ‘Stijl’ en ‘Formuleren’ zijn zo vormgegeven dat leerlingen alles docentonafhankelijk kunnen doornemen. Stijl is teruggebracht tot eenduidigheid: iets is goed of fout. Nooit ertussenin, want dat zou vragen om nadere toelichting of om een goed gesprek. Dergelijke cursussen passen in een cultuur van ‘zelfstandig leren’, ‘gepersonaliseerde digitale oefeningen’ en ‘eenduidige toetsing’.

Bij de bespreking van de leerling-teksten bleek dat docenten zich comfortabel voelen waar het gaat om het aanwijzen van stijlfouten, maar dat ze het lastig(er) vinden om uitspraken te doen over ‘effectieve stijl’ en ‘geslaagde stijl’. Een stijlfout is een schending van een vaststaande taalnorm. Dat behoeft weinig uitleg; de kans op discussie is gering. Het benoemen van ‘effectieve stijl’ vraagt wel om interpretatie en toelichting: stijl is immers effectief ten opzichte van een retorisch doel. Het benoemen van ‘geslaagde stijl’ heeft een subjectief aspect. Het vraagt van de docent om zijn eigen voorkeur relevant te achten en kenbaar te maken. Biesta (2015) stelt dat handelen in het onderwijs altijd een ‘risico’ inhoudt. Deze notie is hierbij relevant. Stijlonderwijs dat zich beperkt tot het (digitaal) oefenen met zinnen met stijlfouten, maakt onderwijs zo risicovrij mogelijk. De prijs daarvoor is verlies aan betekenisvolheid. Het alternatief heeft echter ook zijn prijs. Docenten kunnen leerlingen ertoe uitnodigen om hun eigen stijl te onderzoeken en in te brengen, maar dan zullen ze zelf ook hun eigen stijl moeten inbrengen. In het ontwikkelteam achten we dit een inspirerend perspectief. De vragen zijn: ‘Hoe dan?’ en ‘In welke mate?’

4. Stijlperspectieven

Leerlingen moeten leren om zich te verhouden tot taalnormen. Ze horen kennis te maken met stijlkwesties die vaak fout gaan. Dat is nodig, maar niet voldoende. Taal is ook is een bron waaruit leerlingen kunnen putten. Ze kunnen spelen met taal, ze kunnen experimenteren en creativiteit ervaren. Iemand die stijlvaardig is, heeft het vermogen ontwikkeld om dezelfde inhoud op verschillende manieren onder woorden te brengen. Op school kunnen leerlingen daar een begin mee maken. Ze kunnen leren nadenken over de effecten van verschillende formuleringen en zo taalbewustzijn ontwikkelen. De reguliere lessen bieden daartoe vaak maar weinig aanknopingspunten. Ik geef een voorbeeld. Het pleonasme wordt traditioneel behandeld bij de stijlfouten. “Voorkom de stijlfouten foutief pleonasme en foutieve tautologie”, zo luidt afspraak

21 in *Op niveau*. *Vieze stank* is dus fout, als een leerling dat schrijft. Maar als Tjitske Jansen deze combinatie zou gebruiken, is die opeens zeer geslaagd. Kortom: de stijlfouten zijn voor de leerling, de stijlbloemen zijn voor de schrijver.

Er is een breder perspectief mogelijk, maar dan moet stijl in context worden behandeld. In bepaalde teksten vormt *vieze stank* immers een stijlversterking en in andere teksten een -verzwakking. Een stijlverzwakking is overigens nog geen stijlfout. Het is daarom verwarrend om pleonasmen in dezelfde foutenlijst op te nemen als incongruenties. *De media schrijft* gaat in tegen een grammaticale norm; *vieze stank* niet. De vraag of het adjectief 'vieze' een versterking of juist verzwakking is, kan prima in de les besproken worden. Zo'n gesprek kan taalbewustzijn stimuleren. Het oordeel 'goed of fout' kapt een gesprek juist af. Dat is zinvol bij incongruenties, maar het is niet zinvol bij veel andere stijlkwesaties. *In het westen van het land valt in de ochtend natte regen. In de middag is er kans op witte sneeuw*. Dat hoor je een weerman niet snel zeggen. Maar een dag later zegt de weerman wel: *In de avond is er kans op gladde ijzel*. Wanneer we in de les een pleonasme niet meteen onderbrengen in 'goed of fout', transformeert deze van een fout tot een interessant taalverschijnsel. Dat opent perspectieven. "Schrijf een tekstje waarin 'witte sneeuw' een sterke combinatie is". Of: "Schrijf een sprookje met zoveel mogelijk pleonasmen en tautologieën". Er zijn ook andere vragen te stellen. Wanneer houdt een woordcombinatie op een pleonasme te zijn? Is *rood bloed* een pleonasme? Ook bij prinses Amalia? En een *slimme vwo-er*? Een *rijke directeur*? Een *knap fotomodel*? En een *mager fotomodel*? En een *dikke Amerikaan*? Wat gebeurt er eigenlijk als bepaalde bijvoeglijke naamwoorden steeds weer met dezelfde zelfstandig naamwoorden in verband wordt gebracht? Waar eindigt spot en begint *framing*?

Het ontwikkelteam ontwikkelt nieuwe lessen voor schrijfstijl, die een bijdrage willen leveren aan bewuste taalvaardigheid. We brengen met hulp van leerling-teksten zorgvuldig in kaart welke stijlfouten diepgaand aan bod moeten komen. Dat zijn er minder dan docenten nu vaak behandelen. Tegelijkertijd ontwikkelen we nieuwe opdrachten die stijl in context plaatsen en uitnodigen tot 'speelse toewijding'.

Referenties

- Biesta, G. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*. Den Haag: Boom Lemma.
- Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Phronese.
- Buhler, J., G. Plug, E. Renckens, J. Rittersma, J. Tromp-Lantman & M. Verseveld (2017). *Op niveau, leeropdrachtenboek 3-vwo*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Frank, H., E. Grezel, M. Kooiman, W. Steenbergen & H. Zetstra (2013). *Nieuw Nederlands 4-vwo*. Groningen: Noordhoff.

10. Taalvaardigheid secundair onderwijs/voortgezet onderwijs

Masschelein, J. & M. Simons (2012) *Apologie van de school; een publieke zaak*.
Leuven/Den Haag: Acco.